

gibidir. Hanbelîler ise düşünme sonucu menî gelmesinden dolayı orucun bozulmayacağına belirtmişlerdir. Bakmak ve düşünmek sonucu menî gelmesi Hanefî ve Şâfiî fakihlerine göre itikâfı bozmazken Mâlikî ve Hanbelîler'e göre bozar. Kasten ve devamlı olarak bakma ve düşünme neticesinde menî gelmesi Mâlikî fakihlerine göre hacı bozar, diğer mezheplere göre ise bozmaz. Yalnız Hanbelîler bakmak suretiyle menî gelmesinde fidye vermeyi vâcip görmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Nikâh", 2; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, XI, 392-393; Kâdihân, *el-Fetâvâ*, I, 46; İbn Kudâme, *el-Muḡnî* (Herrâs), III, 113; Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 105-106; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 139; VI, 322; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-küb-râ*, Kahire 1385/1965, I, 73; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 239; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-um-mâl*, XVI, 90-91; Şirbinî, *Muḡnî'l-muḥtâc*, I, 430-431, 452, 522; IV, 144; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-aḥbârî'l-mevzû'a* (nşr. Muhammed es-Sabbâğ), Beyrut 1391/1971, s. 376; Buhûti, *Keşşâfû'l-kınâ'*, V, 188; VI, 125; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, I, 14, 204-205, 213, 244; Ac-lûnî, *Keşfû'l-hafâ'*, II, 449; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Serḥi'l-kebir*, Kahire 1328, I, 529; II, 68; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr* (Kahire), II, 399; IV, 27; Abdülkerim Zeydân, *el-Mufaşşal fi aḥkâmî'l-mer'e*, Beyrut 1413/1993, V, 49-53; M. Ravvâs Kal'acî, *Mevsû'atü fıkhi 'Abdillâh b. 'Ömer*, Beyrut 1406/1986, s. 115; a.m.f., *Mevsû'atü fıkhi 'Abdillâh b. 'Abbâs*, Mekke, ts., I, 170-171; "İstimmâ", *Mu.F*, IV, 97-102; "İstimmâ", *Mu.F*, VIII, 77-91.

SALİM ÖĞÜT

İSTİNÂF

(الاستئناف)

İlk mahkeme tarafından hükme bağlanan davanın ikinci derecedeki üst mahkeme tarafından yeniden görülmesi (bk. KAZÂ; MAHKEME).

İSTİNÂF

(الاستئناف)

Öndeki cümlede bulunan gizli soruya cevap niteliği taşıyan cümlede "vav" bağlacı kullanılmaması anlamında meânî terimî.

Sözlükte "yeni" anlamına gelen ünûf veya "bir şeyin başı, ucu, burun" mânâsındaki enf kökünden türeyen isti'nâf kelimesi "yeniden başlamak, yenilemek, tekrarlamak" demektir. Meânî ilminde, öndeki cümlelerin gerektirdiği ve bu cümlede gizli bulunan soruya cevap konu-

munda olması sebebiyle takip eden cümleyi arada vav bağlacı kullanmadan ayırmaya istinâf denir. Öndeki cümleye vav ile bağlanmayarak ondan ayrılmış olan ikinci cümle "isti'nâf" ve "müste'nefe" adlarıyla anılır. Açık soru ve cevap cümleleri arasında olduğu gibi gizli soruya cevap konumundaki istinâf cümlesiyle önündeki cümlelerin arası da vav ile bağlanmaz. Diğer bağlaçların kelime ve cümleleri bağlama görevlerinin yanında "ta'kib, tertîb, terâhî, istidrâk, idrâb, tahyîr" gibi anlamlar içermesi, onların söz dizimi içerisindeki kullanım yerlerini belirleme kolaylığı sağlarken istinâfta vav bağlacının sadece bağlama vazifesi görmesi kullanım yerini tayinde güçlük çıkarır. Bu sebeple Abdülkâhîr el-Cürcânî, hâlis bedevîlerle büyük edip ve şairlerin "vav"ın kullanım yerinde isabet edebileceklerini belirtir. "Vavın kullanımı konusundaki zorluğu ve edebî inceliği anlatmak üzere belâgatı, "Vavın kullanılacağı ve kullanılmayacağı yerleri bilmektir" şeklinde tanımlayanlar vardır. Vav bağlacının cümleler arasındaki kullanımıyla ilgili olarak meânî ilminde fasıl-vasıl ve istinâf konuları Arap belâgatının ince ve çetin meseleleri arasında yer alır.

İstinâf gizli sorunun türüne göre üçe ayrılır. İlk cümledeki gizli soru ondaki hükümün ya genel veya özel sebebi hakkında ya da bunların dışında başka bir şeyle ilgilidir. Şu mısra genel sebeple ilgili istinâfa örnektir: قال لي كيف أنت . قلت عليل ، سهر دائم وحن طويل "Bana 'nasılsın?' dedi, 'hastayım / sürekli uykusuz, devamlı tasadayım' dedim". Bu örnekte "hastayım" cevabından sonra, "Hastalığının sebebi nedir, niçin hastasın?" tarzında hükümün genel sebebiyle ilgili gizli bir soru bulunmaktadır. "Sürekli uykusuz, sürekli tasadayım" cümlesi bu soruya cevap durumundadır.

Hz. Yûsuf'un dilinden ifade edilen şu âyet özel sebeple ilgili istinâfa örnektir: وما أبرئ نفسي إن النفس لأمارة بالسوء (Ben nefsimi güvenemem, şüphesiz ki nefis daima kötülüğü emredicidir [Yûsuf 12/53]). İkinci cümle birinci cümlede gizli olan, "Nefsi temiz, güvenilir olduğu halde acaba Yûsuf nefsinin neden temize çıkaramıyor ve ona güvenemiyor?" şeklindeki özel soruya cevap mahiyetindedir. Özel sebeple ilgili soruya cevap olan istinâf tekitli (إِن), genel sebep hakkındaki soruya cevap durumundaki istinâf ise tekitsiz olur. Çünkü özel sebep tereddüt ve şüphe taşır, bunun pekiştirmelerle giderilmesi gerekir.

Hz. İbrâhîm'in meleklerle konuşmasına dair şu âyet sebeple ilgili olmayan soruya cevap olan istinâfa örnektir: قالوا سلاماً ، قال : (Selâm ederiz sana dediler, selâm size olsun dedi [Hûd 11/69]). İkinci cümle, "Melekler Hz. İbrâhîm'e selâm verince acaba o ne dedi?" tarzında sebeple ilgili olmayan soruya cevap durumundadır. Abdülkâhîr el-Cürcânî burada görüldüğü gibi, Kur'an'da aralarında vav bulunmadan ve diyalog tarzında sıralanmış "kâle" (dedi) fiiliyle başlayan diğer cümlelerde de bu tür istinâfın söz konusu olduğu görüşündedir. Hz. İbrâhîm ile onu ziyaret eden insan şekline girmiş melekler (el-Hicr 15/57-58; ez-Zâriyât 51/24-28), Hz. Mûsâ ile Firavun (eş-Şuarâ 26/23-31), As-hâbü'l-karye ile elçiler (Yâsîn 36/13-21) arasında geçen karşılıklı konuşmalar da buna örnek teşkil eder (*Delâ'ilü'l-i'câz*, s. 240-242).

İlk cümlelerin sonundaki ismin onu takip eden cümlelerin başında tekrar edilmesiyle kurulan cümleler de istinâf cümleleridir: أحسنت إلى صالح ، صالح حقيق بالإحسان (İhsanda bulunasın Sâlih'e / Sâlih ihsana lâyıktır). İkinci cümle birincide gizli, "Sâlih'e niçin ihsan edeyim, o buna lâyıktı mıdır?" şeklindeki soruya cevap durumunda olduğu için iki cümle vav ile bağlanmamıştır.

Bazan istinâf cümlesinin baş tarafı atılabilir. Bu durumda atılan kısma delâlet eden bir karîne bulunur. Fiili meçhul okuyan kıraate göre şu âyette ikinci cümlelerin (istinâf) başından "يستبحه" (onu tesbih eder) fiili kaldırılmıştır: يستبح له فيها بالغدو والواصل ، رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله (O mescidlerde Allah'a sabah akşam tesbih edilir /... Kendilerini Allah'ı zikretmekten ne bir ticaretin ne de bir alışverişin alıkoymadığı kişiler [onu tesbih eder]). Nûr 24/36-37). Burada hafızın karinesi, öndeki cümlede gizli soruya cevap durumunda olması, dolayısıyla soru konumundaki ilk cümlelerin başında yer alan "يستبح له" (ona tesbih edilir) fiilinin cevap durumundaki istinâf cümlesinin başından düşmüş olan "يستبحه" (ona tesbih eder) fiiline delâlet etmesidir. Çünkü genelde soru da cevabı da aynı fiile şâmil olur.

Kureyş'e akraba olduklarını ileri süren Esedoğulları'nı hicveden Hamâsî'nin şu dizesinde olduğu gibi bazan istinâf cümlesi tamamen kaldırılır ve yerinde kendisine delâlet eden bir cümle bulunur: زعمتم أن إخوتكم قریش ، لهم إلف وليس لكم إلاف (Kureyşliler'le kardeş olduğunuzu iddia ettiniz / Onların insanlara sevdirlmesi var,

ama sizin yok). Burada asıl istinâf cümlesi “كذبتم” (yalan söylediniz) iken cümle kaldırılıp yerine o anlama gelen bir başka cümle konulmuştur. Bazan da bir karînenin delâletiyle yetinilerek istinâf cümlesi kaldırılır ve yerine herhangi bir şey konulmaz.

Meânî ilminde istinâf cümlesi söz arasında yer alır. Önünde mutlaka bir cümle ve bununla istinâf cümlesi arasında gizli bir soru-cevap ilişkisi bulunur. Nahiv ilminde istinâf cümlesi söz, kelâm, ibare, paragraf ve sûre başlarındaki cümlelere denildiği gibi, gizli soruya cevap teşkil etsin veya etmesin söz ortasında bulunup da önündeki cümle ile açık veya gizli ilgisiz kesilen cümleye de denir. Bazı nahivciler göre istinâfiyye cümlesi ibtidâ-iyye cümlesinin eş anlamıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 80-81, 247; Cürcânî, *De-lâ'ilü'l-l'câz* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1404/1984, s. 231-242; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ülûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1403/1983, s. 252-253; Kazvîni, *el-İzâh* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, I, 255-260; Şürûhu'l-Telhîş, Kahire 1937, III, 57-67; Ebû Amr Muhammed b. Muhammed et-Tenûhî, *el-Akşâ'l-karîb fi 'ilmi'l-beyân*, Kahire 1327, s. 68; Teftâzânî, *el-Mu'tavvel*, İstanbul 1286, s. 232-236; İsmâ'üddin el-İsferâyînî, *el-A'tual*, İstanbul 1284, II, 14-17; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâtü'l-belâğiyeye ve te'tavvûrüh*, Bağdad 1403/1983, I, 100-103; Y. Linant de Bellefonds, “İstinâf”, *El² (Fr.)*, IV, 276.

İSMAİL DURMUŞ

İSTİNÂS

(bk. ÜNS).

İSTİNBAT

(الاستنباط)

Naslardan hüküm çıkarma anlamında fıkıh usulü terimi.

Sözlükte “araştırmak, peşine düşmek, sonuca varmak” gibi mânalara gelen **istinbât** fıkıh usulü terimi olarak “icthad ve kavrayış yoluyla naslardan hüküm çıkarmak” demektir. Kur'an-ı Kerim'de bir defa geçen kelime (en-Nisâ 4/83) burada “bir işin iç yüzünü, gerçeğini anlamak, düşünmeyi gerektiren kapalı bir haberdan kastedilen mânaya ulaşmak” anlamındadır. Hadis mecmualarında istinbatın kullanılışına Müslim'in rivayet ettiği uzun bir hadiste rastlanır. Hz. Peygamber'in hanımlarını boşadığına dair bir dedikodunun yayılması üzerine Hz. Ömer

konu hakkında Resûl-i Ekrem'le konuşmuş ve bu konuşmadan böyle bir olayın doğru olmadığı sonucuna vararak (istinbat) durumu halka ilân etmiş, bunun üzerine yukarıda işaret edilen âyet nâzil olmuştur (Müslim, “Talâk”, 30).

Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili çeşitli rivayetleri nakleden Taberî, istinbatın fıkıh ve usuldeki mânasından ziyade sözlük anlamı üzerinde durmuş ve gözün göremeyeceği veya ilk bakışta anlaşılamayacak bir şeyi ortaya çıkaran yahut açıklayanın istinbatta bulunmuş olacağını kaydetmiştir. Cessâs âyetin tefsiri sırasında, dinde istinbatın istidlâl ve isti'lâmın benzeri bir mâna taşıdığını ve bu âyetin, çeşitli hükümlerin çıkarılabilmesi için kıyas ve re'y icthadına başvurma gerekliliğine işaret ettiğini, ancak söz konusu faaliyetin nas bulunmayan konularda olabileceğini, zira hakkında nas bulunan hususlarda istinbata ihtiyaç görülmediğini ve şâriin belirttiği naslarla hükümün sabit olacağını söyler. Ayrıca Cessâs, bu âyetten hareketle bazı olayların hükümleri konusunda nas bulunmadığı, onlar hakkında çeşitli medlûllerin olabileceği ve ulemânın bu gibi durumlarda söz konusu hadiselerin hükümünü hakkında nas bulunan benzeri konulara götürerek ve istinbat ederek çıkaracakları, âvâmin bu gibi konularda ulemâyâ uyması gerektiği, Hz. Peygamber'in de ahkâm istinbatı ve çeşitli delillerle istidlâlde bulunmakla mükellef olduğu gibi birtakım sonuçlara varmıştır (*Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 215). Müfessirliği yanında aynı zamanda önemli bir usul âlimi olan Cessâs'ın bu değerlendirmeleri kendisinden sonraki çeşitli müfessirlere tesir etmiştir. Meselâ Fahreddin er-Râzî, söz konusu âyetin tefsiri sırasında istinbatı “fakihin icthad ve anlayışı ile kapalı hüküm ortaya çıkarması” şeklinde tarif ederek Cessâs'ın değerlendirmelerine isim vermeden aynen katılmış (*Me-fâtihu'l-gayb*, X, 200; ayrıca bk. Elmalılı, II, 1403-1404), Kurtubî de âyetin, hakkında nas ve icmâ bulunmayan bir konuda icthad yapmanın gerekliliğine delâlet ettiğini söylemiştir (*el-Câmi*, V, 292). Süyûtî'nin Kur'an naslarının tefsiri ve anlaşılmasıyla ilgili İslâmî ilimleri kısaca tanıtarak Kur'an-ı Kerim'deki hukuka dair âyetlerin hükümlerini ele aldığı eserine *el-İklîl fi'istinbâtî't-tenzîl* adını vermesi de benzeri bir anlayıştan kaynaklanır.

Fıkıh usulü kitaplarında istinbat kavramı ayrıntılı biçimde tarif edilmekten ziyade icthad faaliyetinin bir nevi olarak görülmüştür. Hatta naslardan hüküm çı-

karmak için yapılan akfî bir faaliyet olmasından hareketle istinbatı “bizzat fıkıh kendisi” olarak tanımlayanlar da olmuştur. Şâfiî fakihlerinden Ebû'l-Hasan İbn Sürâka fıkıhın hakikatının istinbat olduğunu söylemiştir (Zerkeşî, I, 22). İbnü's-Sem'ânî ise fıkıhın “müşkilin hükmünün vâzih olandan istinbat edilmesi” anlamına geldiğini belirterek Hz. Peygamber'in, “Nice dinî bilgileri (fıkıh) nakleden kimseler vardır ki fakih değildir” (İbn Mâce, “Mu'addime”, 18, “Menâsik”, 76; Ebû Dâvûd, “İlim”, 10; Tirmizî, “İlim”, 7) hadisindeki fakih olmayan kişilerin istinbat yapamayanlar olduğunu, onların istidlâl ve istinbatta bulunmaksızın sadece rivayetle yetindiklerini ifade etmiştir (*a.g.e.*, I, 22).

Metodolojilerinin en önemli unsurlarını kıyas, istihsan ve istinbatı reddin oluşturduğu Zâhirîler fıkıh-istinbat ilişkisinin tam karşısında yer almışlardır. İbn Hazm istihsan, istinbat ve re'y'i bir arada zikrederek bunların lafızları farklı da olsa kendileriyle kastedilen mânanın aynı olduğunu söylemiştir (*el-İhkâm*, II, 757). Kıyas ehlinin bazan kendi kıyaslarına “istinbat” adını verdiklerini belirten İbn Hazm, istinbatın “bir lafızdan kastedilen aksine bir hüküm çıkarmak” anlamına geldiğini ileri sürerek Nisâ sûresinin 83. âyetinin istinbatın cevazı için delil getirilmesinin yanlışlığına işaret eder ve bu âyetin kesinlikle istinbatın aleyhinde bir delil olduğunu ispata çalışır (*a.g.e.*, II, 762-763).

Bu tartışmalardan hareketle istinbatın genel olarak, “hakkında nas bulunmayan bir konuda herhangi bir icthad nevi ile hüküm çıkarmak veya illeti tesbit etmek” anlamına geldiği söylenebilir (*Mu.F*, IV, 111). Bu durumda hüküm çıkarma kıyas, istihsan, istishâb gibi herhangi bir delil veya metotla olabildiği gibi illet de “mesâlikü'l-ille” adı verilen sebr ve taksim, münasebet gibi bir yol veya metotla tesbit edilebilir. Bu arada bazı müellifler, “istinbat” adı altında sadece illeti tanıma yollarından sebr ve taksim metodunu işlemişlerse de (Nizâmeddin Abdülhamîd, s. 182-183) umumiyetle “hüküm çıkarma” mânasında olan istinbatın hem sebr ve taksim hem de bütün olarak kıyastan daha geniş bir anlam taşıdığı söylenebilir. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin istinbatı, “birtakım mâna ve illetlerin ve bunların birbirine olan nisbetlerinin ortaya çıkarılması, benzer veya denginin sahih olmasıyla kendisinin de sahih olacağına hükmedilmesi” şeklinde tanımlaması da bu genişliğe işaret etmektedir. Erken dönem İsl-